

Svar på oppdrag vedrørende reetablering i Nordfjella sone 1

Mattilsynet viser til oppdrag vedrørende reetablering i Nordfjella sone 1 fra Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet til Mattilsynet, Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet, datert 11. desember 2024.

Mattilsynet har tidligere levert en rapport om reetablering («Svar på tilleggsoppdrag om reetablering», Mattilsynet, 7.5.23, ref. 2023/75810) og om forvaltning på Hardangervidda («Videre forvaltning av villreinen på Hardangervidda og videre håndtering av skrantesjuka i Norge», Mattilsynet og Miljødirektoratet, 15.11.22, ref. 2022/4698) hvor temaene i oppdraget også er omtalt.

Det legges til grunn at villrein fra Nordfjella sone 2 skal brukes i reetableringen. I rapporten nevnt over om reetablering, pekte Mattilsynet på at det er større smitterisiko ved å velge kildebestand fra sone 2 enn andre alternativer. Det er derfor ekstra viktig at det gjennomføres kompenserende tiltak før, under og etter selve overføringen av dyr.

Mattilsynet har hele veien satt som kriterier at kildebestanden og nabobestandene skal være friskmeldte, og at brakkleggingsperioden skal være avsluttet før reetableringen kan starte.

Nedenfor svarer vi på spørsmålene stilt i oppdraget:

- *Innebærer valg av strategi for reetablering at det nasjonale målet om å forsøke å utrydde skrantesjuka må endres? Dersom organene har ulike vurderinger ber vi om at dette synliggjøres.*

Siden vi påviste skrantesjukessmitte i Norge i 2016, har vi hatt en nasjonal strategi om å «begrense og, om mulig, utrydde skrantesjuka i Norge». Vi har også innhentet mange faglige vurderinger om håndtering for å oppnå målene. Flere av disse tiltakene er ikke tilstrekkelig gjennomført.

Vi fikk råd om å ta ut hele villreinstammen i Nordfjella sone 1. Det er utført. VKM anbefalte reduksjon av hjortedyrbestander rundt Nordfjella sone 1. Dette er ikke gjennomført.

Etter funnet av smittede dyr på Hardangervidda, fikk vi råd om raskt å redusere andelen av voksen bukk ned mot null. Uttak av bukk gjennom ordinær jakt har ikke gitt tilfredsstillende resultater, og beregninger viser at det fortsatt er over 16 % voksen bukk på Hardangervidda (Strukturtelling Hardangervidda 2023, Norsk Villreinsenter, 5.10.23).

Videre ble det anbefalt å redusere totalbestanden på Hardangervidda, og simlesegmentet ble derfor foreslått redusert. Det ble ikke fulgt opp, og vi har fått inn svært få prøver av simler. Vi har derfor liten kunnskap om dette segmentet.

Kunnskapsgrunnlaget om smittesituasjonen på Hardangervidda er ikke styrket de siste årene.

Beregninger viser at det er smittede dyr på Hardangervidda, men at det antakeligvis er få dyr som er smittet. Det er omtrent like stor sannsynlighet for at det er minst 10 smittede dyr i bestanden som at det ikke er så mange dyr smittet.

Tiltak om inngjerding av over 900 salteplasser i Nordfjella og Hardangervidda, samt salteregime for beitedyr, er innført for å begrense smittespredning, men disse tiltakene vil ikke kunne utrydde smitten.

Vi vet ikke om tiltakene har vært tilstrekkelige til å stanse videre utbredelse av skrantesjuka. Dersom det fortsatt finnes smittede dyr i populasjonen, er det høy sannsynlighet for at sykdommen vil spre seg videre.

Som kildebestand, må villreinen i Nordfjella sone 2 være friskmeldt på bestandsnivå. Sannsynligheten for fravær av smitte på 99 % er ennå ikke oppnådd for bestanden, men nivået nås kanskje etter prøvetaking i jakten høsten 2025.

Funn av prioner i jord i sone 2 tilsier at det er risiko ved å bruke sone 2 som kildepopulasjon. Beregningene av smittefravær tar ikke prioner i miljøet i betraktning.

Det er ikke planlagt å teste dyrene fra sone 2 individuelt på forhånd for skrantesjuka. En slik testing kunne bidratt til en reduksjon av risikoen for at smittede dyr blir sendt inn i Nordfjella sone 1.

På grunn av fare for miljøsmitte i Nordfjella sone 1 og sone 2, hadde det vært gunstig at den nye bestanden skulle være best mulig rustet når det gjelder mottakelighet for skrantesjuka. Ny kunnskap som har kommet til de siste årene, viser at det er sannsynlig at enkelte genkombinasjoner gir lavere mottakelighet. Det beste hadde derfor vært å teste og selektere dyr med de gunstige genkombinasjonene før overføring til Nordfjella sone 1. Det er ikke dyrevelferdsmessig gjennomførbart på mange individer villrein.

Det er ingen plan om å holde dyrene innenfor områder som har minst miljøbelastning, eller for å hindre migrasjon av dyr ut av sone 1. Det er foreløpig ikke planlagt uttak av dyr eller et testregime for den nye stammen.

Kunnskapsinstitusjonene har gitt råd om tiltak for å utrydde skrantesjuka. Gjennomføringen av disse måtte i så fall skje innen kort tid, noe som kun delvis er oppfylt. Valg av kildepopulasjon fra et område med usikker smitte i jorda og mulig mottakelighet for ny smitte, vil svekke målet om å utrydde skrantesjuka i Norge.

Vi understreker at en endring av den nasjonale strategien for skrantesjuka til å begrense sykdommen, også vil medføre mange og omfattende tiltak for å hindre og begrense smitte.

Konklusjon:

Det er fortsatt risiko for miljøsmitte i sone 1. Jo tidligere reetableringen foregår, jo større risiko for smitte vil det innebære. Mattilsynet mener at valg av kildebestand fra Nordfjella sone 2, ytterligere vil svekke muligheten for å utrydde skrantesjuka i Norge fordi disse dyra ikke kan selekteres for lav mottakelighet. Funn av prioner i jord i sone 2 utgjør en tilleggsrisiko ved å bruke sone 2 som kildepopulasjon.

Mattilsynet mener at valget av reetablering med villrein fra sone 2 i nær framtid kan bidra til økt risiko for videre smitte. Det kan dermed være hensiktsmessig å endre den nasjonale strategien om å «begrense, og om mulig, utrydde skrantesjuka» til kun å «begrense skrantesjuka». En vurdering av hvordan vi skal forvalte det «å leve med» sykdommen, bør gjøres så snart som mulig.

• Er nabo- og kildebestandene (Nordfjella sone 2, Raudafjell og Filefjell) friskmeldt på bestandsnivå? Dersom svaret er nei ber vi om at det angis hva som eventuelt gjenstår.

Veterinærinstituttet har utviklet modeller for å beregne sannsynlighet for fravær av smitte i reinsdyrpopulasjoner. Nullrisiko for smittefravær er umulig så lenge det er dyr i populasjonen, så vi har lagt til grunn at en den kan «friskmeldes» når sannsynligheten for fravær av smitte er 99 %.

Beregningene er basert på ulike forutsetninger, for eksempel er nivået av smitte i bestanden man søker å oppdage, for villreinbestanden i Raudafjell og Nordfjella sone 2, satt til fire smittede dyr. En endring av denne forutsetningen, gir andre resultat. Det er ikke vurdert eller tatt hensyn til eventuell økt introduksjonsrisiko som følge av miljøsmitte, og det er heller ikke tatt hensyn til smittedynamikk over år.

Mattilsynet mener det er viktig å bruke den tiden det tar for å komme opp i 99 % sikkerhet. Etter denne høstens jakt (2024), ble sannsynligheten for villreinbestanden i Nordfjella sone 2 beregnet av Veterinærinstituttet til å være 98,4 %. Det er videre vurdert at det er mulig å oppnå 98,9 % etter neste års jakt dersom det, blant annet, testes 5 ungdyr, 5 voksne simler og 30 voksne bukker og alle er negative. Minst et år til med prøvetaking vil derfor gi oss verdifull kunnskap.

Filefjell-bestanden har oppnådd 99 % sannsynlighet for fravær av smitte, og Filefjell reindrift har gjennomført mange tiltak for å redusere smittefaren. Disse dyrene utgjør derfor liten smitterisiko for den nye populasjonen i Nordfjella sone 1.

Konklusjon:

Mattilsynet mener det er viktig å holde på kriteriet om 99 % sikkerhet for fravær av smitte, både for kildepopulasjoner og nabopopulasjoner. Villreinbestanden i Nordfjella sone 2 og Raudafjell er ikke «friskmeldt» på bestandsnivå. Det gjenstår altså å vente minst et år til, under forutsetning av at intet annet skjer som påvirker friskmeldingen.

• Er risikoen for re-smitte per i dag håndtert på et akseptabelt nivå?

Vi oppfatter at spørsmålet omhandler risiko for at dyrene fra Nordfjella sone 2 blir smittet etter overføring, og om de gjennomførte tiltakene i og rundt Nordfjella sone 1 er adekvate for å hindre nye tilfeller av skrantesjuka.

Siden målet er en vellykket reetablering, er det viktig at den nye villreinbestanden i Nordfjella sone 1 ikke blir smittet av skrantesjuka i sitt nye miljø, eller at overførte dyr drar med seg smitte.

Det er avgjørende å innføre smittereduserende tiltak i reetableringsprosessen, både før, under og etter. Dette kan redusere faren for at introduserte dyr har med seg, eller blir smittet med skrantesjuka.

Smittestoffet til skrantesjuka er prioner, og selv om vi i dag ikke vet alt, har vi fått mye ny kunnskap siden 2016 da vi påviste sykdommen i Norge.

Vi vet at syke dyr sprer smittefarlige prioner i miljøet de lever i. Over tid svekkes prionene slik at de ikke lenger er smittefarlige, men vi vet fortsatt ikke hvor lang tid dette tar.

Fra starten av hendelsen innførte vi tiltak i og rundt Nordfjella sone 1 for å redusere sannsynligheten for spredning av smitte som vi vet var, og er til stede.

Det er satt opp grunder rundt gamle salteplasser i Nordfjella sone 1. Dette tiltaket har bidratt til at områder med høy sannsynlighet for prionsmitte i miljøet er skjermet for hjortedyr. Vi har imidlertid ikke kontroll på alle områder med høy risiko i Nordfjella.

Videre er det innført et salteregime slik at søl fra salting til beitedyr skulle reduseres.

Både grunder og salteregime er tiltak som ikke fungerte godt de første årene.

VKM anbefalte tidlig at hjorteviltbestander rundt Nordfjella sone 1 skulle reduseres. Myndighetene har ikke lyktes i å få gjennomført en vesentlig reduksjon av bestandene.

I tillegg har vi bestemmelsene som ligger i CWD-soneforskriften.

De siste årene, har vi fått resultater fra jordprøver fra salteplasser, både i Nordfjella sone 1 og i Nordfjella sone 2, og det er påvist prioner på salteplasser i begge villreinområdene. Vi har ikke god kunnskap om hvor lenge prioner i miljøet er infektive.

Bruk av villrein fra Nordfjella sone 2 som kildebestand, øker behovet for smittereduserende tiltak, jf. det vi har skrevet tidligere.

Hvis man i tillegg velger å starte reetableringsprosessen før Mattilsynet har vurdert at brakkleggingsperioden er over, vil slike tiltak være ekstra avgjørende.

Jo lenger man venter med å starte selve reetableringen, desto mindre risiko vil det være for re-smitte fra miljøet.

Før reetableringen skal skje, er det helt avgjørende at vi har en plan for gjennomføring og prøvetaking. Rammer for dyrehelse og dyrevelferd vil bli sentrale elementer i en slik plan. Vi mener det hadde vært en stor fordel om dyrene på forhånd hadde blitt merket, testet for skrantesjuka samt selektert for mottakelighet for sykdommen.

En vellykket reetablering i Nordfjella sone 1 er viktig uavhengig av hvordan smittesituasjonen utvikler seg på Hardangervidda. Området ligger mellom tamreindrift og villrein. Dersom skrantesjuka utvikler seg på Hardangervidda, vil smittepresset derfra øke. Da er verdien av å ha dyr med lav mottakelighet for smittestoffet, ekstra verdifullt. Området kan da fungere som en «genbuffer» mot tamreindriften og andre viktige villreinområder i nord, f.eks. Snøhetta og Rondane. Et annet, viktig moment som kan trekkes fram er at en stamme med lite mottakelige dyr i Nordfjella kan gi oss en bestand hvor vi kan hente dyr fra, en «reservestamme», dersom det blir behov for dette i andre områder.

Selv om vi gjør det vi kan for å sikre tryggest mulig overføring av dyr, må dyrene i sone 1 følges opp over tid. Det vil for eksempel omfatte uttak av bukk, merking av tilstrekkelig antall

dyr, bruk av sperregjerder, og uttak av dyr som kommer utenfor. Alle felte dyr må testes. Mattilsynet har påpekt at det er større smitterisiko ved å velge kildebestand fra sone 2 enn andre alternativer. Det er derfor ekstra viktig at det gjennomføres kompensierende tiltak.

Konklusjon:

Mattilsynet vurderer at det er risiko for at dyrene fra Nordfjella sone 2 blir smittet etter overføring til Nordfjella sone 1, spesielt på grunn av faren for prioner i miljøet. Manglende mulighet for å selektere villrein med lav mottakelighet og det faktum at det er gjort funn av prioner i jorda i sone 2, utgjør en tilleggsrisiko.

De tiltakene vi har gjennomført i og rundt Nordfjella sone 1 så langt er som tidligere omtalt ikke i henhold til anbefalingene. Jo lenger man venter med å starte selve reetableringen, desto mindre risiko vil det være for re-smitte fra miljøet.

• *Er brakkleggingsperioden avsluttet? Dersom svaret er nei ber vi om at det angis hva som eventuelt gjenstår.*

Det har hele tiden vært et mål om at det skal reetableres en ny villreinstamme i Nordfjella sone 1 etter at villreinen der ble tatt ut vinteren 2018.

Etter uttaket, skulle området ligge tomt. Utgangspunktet var brakklegging i minst 5 år fra siste villrein ble skutt i 2018. Hensikten med brakklegging er at området skal være mest mulig tomt for hjortedyr slik at smittestoff i miljøet kan miste sin infektivitet over tid slik at nye hjortedyr ikke blir smittet.

Lengden på minst 5 år ble valgt ut fra erfaringer etter sanering av skrapesjuka hos sau. Vi vet imidlertid ikke hvor mange år det tar før området ikke lenger har infektive skrapesjuka-prioner. Det er ingen som, per i dag, vet det riktige tidspunktet for å oppheve brakkleggingen. Rent generelt mener vi at jo lenger tid som går, jo lavere blir risikoen for nye smittetilfeller ved beiting på infiserte områder.

Det er funnet prioner i jordprøver fra miljøet – både i Nordfjella sone 2 og i Nordfjella sone 1. Det er usikkert hvor smitteførende disse prionene er, men det er et alvorlig funn.

Det kan komme resultater fra jordprøver tatt i 2021 og 2024 i det kommende året. Mattilsynet vurderer at det er en fordel å vente på disse svarene.

Funn av prioner i Nordfjella sone 1, er den viktigste faktoren for at brakkleggingsperioden må fortsette en stund til – i minst ett år. I tillegg er det nødvendig at Nordfjella sone 2 og Filefjell, som nabobestander, også har oppnådd 99 % sannsynlighet for fravær av smitte. Filefjell har oppnådd en slik sannsynlighet.

Dersom man velger å oppheve brakkleggingen slik at villrein fra Nordfjella sone 2 kan slippes inn tidligere enn til neste vinter, er det som nevnt, ekstra nødvendig å sikre dyrene med tiltak som reduserer risikoen for at de blir smittet i Nordfjella sone 1.

Konklusjon:

Mattilsynet vurderer at brakkleggingsperioden i Nordfjella sone 1 ikke er avsluttet enda. Vi mener det er nødvendig å vente på flere analyser av jordprøver som kan gi oss mer kunnskap, og vente på at sannsynligheten for fravær av smitte i nabopopulasjonen Nordfjella sone 2 er 99 %. Dette gir oss tid til å tilegne oss mer kunnskap fra analysesvar fra dyr og miljø.

Videre ber vi Miljødirektoratet, Landbruksdirektoratet og Mattilsynet om å vurdere risikoen for at villrein fra Nordfjella sone 1 trekker inn i områder med tamrein og hvilke konsekvenser dette vil få for reinlagene. Dersom organene har ulike vurderinger ber vi om at dette synliggjøres.

Det er alltid en fare for at villrein trekker over i andre områder enn de er tiltenkt, og at tamrein kommer over til områder i Nordfjella sone 1.

Det er satt opp sperregjerder langs rv. 52 på Hemsedalsfjellet for å hindre tamrein å komme over i Nordfjella sone 1. Sperregjerdet langs fv. 50 skal hindre at villrein fra Hardangervidda kommer over i Nordfjella sone 2 og motsatt.

Det er imidlertid grunn til å anta at villreinen overført til Nordfjella sone 1, de første årene og mens bestanden er liten, vil søke tilbake til områdene de kommer fra (sone 2), og ikke trekke «andre veien» over rv. 52.

Sperregjerdet over Hemsedalsfjellet vil være funksjonelt fra siste del av mai til november-desember avhengig av snødybden. Funksjonsperioden kan trolig forlenges noe ved bruk av midlertidige gjerder over fonner og utsatte områder, men dette har begrenset effekt i praksis siden gjerdestrekningen i dag er forholdsvis kort, 25 km. Før dyr overføres til sone 1, er det viktig å vurdere om gjerdet er tilfredsstillende, og se på eventuelle forbedringsbehov.

Siden det er en usikkerhet med tanke på miljøsmitte i Nordfjella sone 1 og hvordan dette eventuelt kan smitte nye dyr i området, vil en sammenblanding av reetablert villrein fra Nordfjella sone 1 og tamrein fra Filefjell reinlag, være forbundet med høy risiko. Filefjell reinlag har siden starten investert mye for å hindre smitte fra Nordfjella sone 1.

Spredning av skrantesjuka fra Hardangervidda eller Nordfjella vil true reindrifta, både i sør og etter hvert, i nord.

Spredning av smitte vil få alvorlige konsekvenser for næringen. Det er sannsynlig at store deler av tamreinbestanden i sør må avlives. En eventuell spredning videre til den samiske reindriften vil være alvorlig for den samiske kulturen i Norden.

Konklusjon:

Det er en høy risiko for at overført villrein fra Nordfjella sone 1 over tid vil blande seg med, og eventuelt trekke inn i hverandres områder. Hvis disse dyrene i sone 1 er smittet, vil de kunne smitte tamrein. Dette vil medføre svært store konsekvenser, blant annet avlaving av mange dyr og hele populasjoner.

Med hilsen

Anne Marie Jahr
Seksjonssjef
Hovedkontoret, seksjon dyrehelse